

Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Bakalářská práce

Dialog teologie a přírodních věd v teologii Wolfharta Pannenberg

**Dialogue between Theology and Sciences in Wolfhart Pannenberg's
theology**

Praha 2014

Silvie Špačková

Dovoluji si tímto vyjádřit upřímný dík svému vedoucímu práce doc. ThDr. Jiřímu Vogelovi,
Th.D. za podporu a podnětné připomínky.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Dialog teologie a přírodních věd v teologii Wolfharta Pannenbergů napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a moje práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Podpis

Anotace

Práce se zabývá vztahem teologie a přírodních věd v díle Wolfharta Pannenberg. Zabývá se důvody, které vedly ke sporu teologie a přírodních věd. Dále následuje Pannenbergův životopis, ve kterém jsou zmíněna jeho nejdůležitější díla. V kapitole Antropologie je centrálním tématem přírodních věd i teologie – člověk. V kapitole Dialog s přírodními vědami se práce zabývá především vztahem teologie a fyziky, při čemž je zmíněn téma prostoru, času a pojetí Božího ducha jako pole.

Abstract

This thesis discusses the relation between theology and natural science in the works of Wolfhart Pannenberg. Pannenberg addresses the factors that led to a dispute between theology and natural science. Furthermore, Pannenberg's biography and most important works are outlined. The chapter "anthropology" deals with the human as a central theme in theology and natural science. The last chapter, "Dialogue between theology and natural science", covers the relation of theology and physics. Special attention is given to the topics space, time and the conception of the existence of God as an array

Klíčová slova

Teologie, přírodní vědy, evoluce, duch, člověk, pole, čas, prostor

Keywords

Theology, science, evolution, soul/spirit, person, square, time, space

Obsah

Anotace.....	4
Abstract.....	4
Klíčová slova	4
Keywords.....	4
Obsah.....	5
Seznam použitých zkratk:.....	7
Úvod	8
1.1 Historie sporu	11
1.2 Přírodní zákony a zázraky.....	13
1.3 Evoluce	14
1.4 Teorie vzniku světa.....	15
2. Životopis Wolfharta Pannenberg.....	17
3. Antropologie v Pannenbergově teologii	21
3.1 Člověk v dialogu teologie a přírodní vědy.....	21
3.2 Je religiozita lidskou přirozeností?	21
3.3 Duch.....	22
3.3.1 Vývoj chápání Ducha.....	23
3.4 Lidská osoba.....	24
3.4.1 Dokonalý člověk.....	24
3.5 Svoboda.....	25
3.6 Teologie a humanitní vědy	26
3.7 Teologie a biologie člověka.....	27
4. Dialog teologie a přírodních věd.....	28
4.1 Metody teologie a přírodních věd.....	28
4.2 Pokusy o přiblížení teologie a přírodních věd.....	30
4.3 Bůh a příroda.....	30
4.4 Prostor.....	32
4.5 Čas	33
4.6 Prostor a čas v dialogu teologie a přírodních věd.....	34
4.7 Duch jako pole.....	35
4.7.1 Pojetí Božího ducha jako pole – hereze?	37
5. Hodnocení diskuze	38
Závěr.....	40

Resumé	42
Zdroje	44
1. Použitá literatura.....	44
2. Rozhovory a přednášky	45
3. Užité encyklopedie a slovníky	45
4. Elektronické dokumenty	45

Seznam použitých zkratek:

Strana: str.

Úvod

Téma vztahu teologie a přírodních věd pro tvorbu bakalářské práce jsem si vybrala z toho důvodu, že jsem se v životě setkala s přesvědčením mnoha lidí, že teologie a přírodní vědy nemají naprosto nic společného. Hodně lidí si myslí, že pokud je člověk věřící, podmínkou jeho víry je kreacionismus, přesvědčení, že lidé, Země a vesmír byli stvořeni zásahem vyšší bytosti. Lidé se často domnívají, že věřící člověk musí doslovně chápat hymnus o stvoření světa a není schopen a ochoten svůj názor nijak změnit.

Ve své bakalářské práci se chci zabývat vztahem teologie a přírodních věd, konkrétně teologií Wolfharta Panneberga, který se tomuto tématu mimo jiné věnuje. Zároveň bych se alespoň okrajově chtěla vypořádat s některými klišé, která jsou vžitá v naší společnosti a týkají se této problematiky. Ráda bych reagovala na posměšek ateistů, jak může někdo věřit něčemu tak neprokazatelnému, jako je Bůh, a s tím spojené tvrzení o absurditě víry, která je považována za nelogickou a zbytečnou.

Budu se také zabývat tím, jak rozvoj přírodních věd ovlivnil teologii a zda jsou opodstatněné výtky vůči církvím, které zabraňovaly vývoji a snažily se co nejvíce zbrzdit rozvoj přírodních věd. Zda je opodstatněné současné pojetí, které je patrné například při diskuzích teologů s přírodovědci, kteří teology považují za nepřátelský tábor zastávající názory nepatřící do tohoto století. Z toho důvodu bych také chtěla blíže zjistit, co k tomuto sporu vedlo a nejednalo-li se o přehnané zveličení, přičemž chci zmínit, podle mého názoru, jeden z největších předmětů tohoto sporu – evoluci a teorie vzniku světa.

Vzhledem k rozsáhlosti Pannenbergova díla (jedná se zhruba o 600 titulů, jak uvádím v jeho životopisu) jsem se rozhodla zúžit téma. Dílem, ze kterého jsem převážně čerpala, je Pannenbergova *Systematische Theologie*, kde se zabývá Bohem, stvořením, antropologií.

V práci se následně budu zamýšlet nad vztahem teologie a přírodních věd v Pannenbergově teologii, zmíním některé okruhy z oboru antropologie a témata týkající se fyziky. Jednu kapitolu věnuji Pannenbergovu životopisu.

Ještě bych chtěla uvést, že z důvodu srozumitelnosti překládám veškeré citáty do češtiny.

1. Teologie a přírodní vědy

Něco z dnešního přístupu k přírodě¹ (v západní církvi) nalezneme již ve starověku, například u Augustina. Ten se zmiňoval o semínkách Božího rozumu ve světě – „rationes seminales“, která Bůh zasel a podle kterých se svět samostatně nadále vyvíjí. Řehoř z Nissy přišel se svým „logos spermatikeos“ – jedná se o přírodní zákonitosti, které dal Bůh světu, aby se svět mohl vyvíjet. Oběma těmito teologům můžeme připsat zásluhy týkající se zájmu o rozvoj přírodních věd. Díky Tomáši Akvinskému došlo k ještě většímu rozmachu. Opustil totiž platonismus, který hledal pravdu v nitru člověka pomocí meditace a rozpomínáním se na svět idejí, a zabýval se Aristotelem, který naopak spatřoval Boha v přírodě a přírodních zákonitostech. Díky tomu došlo k obrácení pohledu na přírodu a svět – ke snaze nalézt (odhalit) Boží působení v přírodě.²

K nejmarkantnějšímu narušení tohoto „dialogu“, který se odehrával převážně na církevní půdě, došlo během francouzské revoluce. Ta byla spojena s ateismem a uctíváním kultu Nejvyšší bytosti. Ve spojení s touto událostí bylo koncem 18. století ve Francii popraveno velké množství kněží. Západní církve se polekaly možného opakování této události. Postavily se proti tomu, co by případně mohlo opět vést k ateismu, a tím také proti poznatkům přírodních věd, které mohou vést k herezím i k výše zmíněnému ateismu.³

Nutno podotknout, že až ve 20. století došlo k velkému pokroku, co se týče vztahu církvi a přírodních věd, kdy církve uznávají poznatky moderních věd a přírodovědci nepovažují Boží existenci za zcela vyloučenou. Jak říká Pospíšil: „*Víme, že Bůh stvořil svět, ale nevíme jak.*“⁴ Díky této otevřenosti tudíž většina věřících v Evropě nemá problém uznávat evoluční teorii.⁵

¹ Impulz pro rozvoj přírodních věd vyšel z církve samotné (západní církve). Ve svých počátcích opustila vznikající křesťanská církev židovský světonázor a přijala za svůj řecký pohled na svět. V průběhu doby církev nevystupovala primárně proti rozvoji přírodních věd, ale proti herezím, které s tímto rozvojem bývaly spojeny. Jednalo se především o panteismus, dále potom i o ateismus. Tyto světonázory rušily církevní představu Boha a odporovaly taktéž církevním dogmatům. VOGEL, Jiří – Konzultace k bakalářské práci. 2014. [25. 6. 2014]

² VOGEL, Jiří – Konzultace k bakalářské práci. 2014. [25. 6. 2014]

³ Tamtéž

⁴ POSPÍŠIL, Ctirad – Přednáška 2011 [15. 11. 2011]

⁵ VOGEL, Jiří – Konzultace

Díky značnému rozvoji přírodních věd a mylnému výkladu hymnu na stvoření světa⁶ už pro některé lidi nebylo možné přijímat stvoření tak, jak ho popisuje Bible a jak to bylo po generace předáváno dál, ale lidé si začali klást otázky, zda vše neproběhlo jinak. Poukazovalo se na rozpory, které vyvstaly mezi poznatky přírodních věd a doslovným výkladem Bible. (Neobhajitelné bylo tvrzení, že Bůh stvořil Zemi za šest dní a sedmého dne odpočíval. Doba vzniku Země je hodně vzdálená od doby, kdy na ní vznikl život. Rozpoznání této skutečnosti vedlo nejprve k myšlence, že výpovědi z Bible jsou překonané, čímž došlo i ke zpochybnění samotného stvoření – stvoření Bohem.)⁷

Vznik světa a života se dá vysvětlit pomocí přírodních zákonů, jak je dnes velmi populární. Zvláště velké pozornosti se tomuto pohledu dostalo v souvislosti s Darwinovým výzkumem, který se zabýval evolucí živých organismů. Je mu připisována teorie, podle které se člověk vyvinul z opice a nebyl Bohem stvořen z hlíny. K tomuto tvrzení přispěl výklad nedokončeného Darwinova výzkumu. On sám pouze říkal, že člověk a opice musí mít společného předka.⁸ Teorie evoluce byla nejprve chápána jako jeden ze způsobů zpochybnění stvoření. Lidé tehdy zastávali názor, že pokud je člověk výsledkem evoluce, dlouhého předchozího vývoje, pak není možné, aby byl stvořen Bohem. (Nikdo se v té době nezabýval myšlenkou času, tím, zda plyne u Boha stejně rychle jako u nás.)⁹

Vývoj vztahu teologie a přírodních věd je poznamenán rozvojem právě přírodních věd. Velmi podstatné je formulování obecné teorie relativity¹⁰ (Einstein 1915) a kvantové mechaniky (20. léta 20. století). Při výzkumu v těchto vědních oborech je podstatná jedna věc, a sice to, že objektivní pozorování přírody neposkytuje platné poznatky samo o sobě, ale že tyto výpovědi jsou vztaženy na každého pozorovatele. Tato subjektivní složka je přínosem, ale na druhé straně může ovlivnit způsob výkladu a pohled na danou problematiku. Dochází k rozšiřování názoru, že si teologie a víra nemusí nutně odporovat, ale že se pohybují na jiných úrovních. Ke konfliktu tudíž dochází pouze tehdy, kdy je víra ve stvoření pevně spjata

⁶ Jedná se o rozdílnou chronologii, rozdílné chápání času v dřívějších dobách a dnes. Dříve nikdo netvrdil, že stvoření proběhlo v šesti dnech, které následovaly po sobě a byly srovnatelné s dnešním vnímáním dnů (24 hodin). VOGEL, Jiří – osobní rozhovor

⁷ KRÜHÖFFER, Gerald. Grundlinien des Glaubens: Ein biblisch-theologischer Leitfaden. 3. überarb. u. erw. Aufl. Vandenhoeck & Ruprecht (GmbH & Co. KG). ISBN 978-3-525-61406-8. str. 73-75

⁸ VOGEL, Jiří – Konzultace k bakalářské práci. 2014. [25. 6. 2014]

⁹ KRÜHÖFFER, Gerald. Grundlinien des Glaubens, str. 73-75

¹⁰ $E = mc^2$ přičemž energie = hmotnost · (rychlost světla ve vakuu)²

s nějakou konkrétní představou světa, jako například geocentrismus, s nímž někteří lidé spojují pravou víru.¹¹

V dnešní době už většinou nepředpokládáme, že bude vědecky potvrzeno stvoření světa v takové podobě, v jaké ho předkládají například kreacionisté (doslovné pojetí hymnu na stvoření světa Genesis 1,1 – 2.4 a). Víceméně se jedná o to, jak mohou být chápána prohlášení víry a vědy, jejich záměry a vztahy mezi nimi. Vývoj a poznatky astrofyziky a biologie v žádném případě neprotiřečí Božímu stvoření. V dnešní době je spíše možné nahlížet na evoluci jako na vývoj stvoření, který probíhá v rámci přírodních zákonů. Tímto způsobem se nepohlíží na stvoření jako na něco, co je časově ohraničeno (co má svůj přesně daný počátek), ale jako na proces, který v sobě zahrnuje vývoj, evoluci. Podle G. Süssmanna: *„To, že Bůh stvořil svět pomocí slova (Logos), je dosvědčeno na první straně Bible. Jak k tomuto stvoření došlo (a ještě dojde), s ohledem na čas a prostor, to nám ukazuje dnes Bůh pomocí přírodních věd.“*¹² Výpovědi Bible, které se týkají „přírodního vývoje“, nejsou jednotné, nemohou být chápány jako články (a podmínky) víry. Jednoznačné je pouze jedno: Bůh stvořil svět, který je na něm závislý. Víra tudíž není nijak v rozporu s poznatky přírodních věd.¹³

1.1 Historie sporu

Počátek sporu teologie a přírodních věd má své kořeny v 16. století v díle Mikuláše Koperníka. (Nejedná se vyloženě o interdisciplinární spor, jelikož se v počátcích odehrával v rámci církve.¹⁴) Jeho nauku o heliocentrismu a pohybu Země odmítla nejen římskokatolická církev, ale také reformovaní. Ke Koperníkovu dílu se vyjádřil i Phillip Melanchthon, humanistický učenec a reformační teolog, který se rovněž zabýval astronomií. Dílo kritizoval, hlavním důvodem naprostého odmítnutí ale bylo to, že odporovalo Písmu svatému. Luther se také přidal s vyjádřením o astronomovi, který *„chce celou astrologii postavit na hlavu“*¹⁵.

¹¹ KRÜHÖFFER, Gerald. Grundlinien des Glaubens: Ein biblisch-theologischer Leitfaden. 3. überarb. u. erw. Aufl. Vandenhoeck & Ruprecht (GmbH & Co. KG). ISBN 978-3-525-61406-8. str. 73-75

¹² Süssmann, G., článek „Naturwissenschaft und Christentum“ v RRG 3, svazek IV, SP 1381

¹³ KRÜHÖFFER, Gerald. Grundlinien des Glaubens, str. 73-75

¹⁴ Jednalo se spíše o spor astronomů, kteří uznávali ptolemaiovský pohled na svět – geocentrismus. Koperník tento systém zjednodušil – heliocentrismus. VOGEL, Jiří – Konzultace k bakalářské práci. 2014. [25. 6. 2014]

¹⁵ PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8 str. 13 (Luthers Tischrede)

Namísto toho raději věřil Bibli, kde se v Knize Jozue píše: Jozue přikázal Slunci stát.¹⁶ Jinak však přenechával Luther otázky týkající se astronomie a astrologie svému příteli Melanchthonovi. Odmítnutí Koperníkova systému a přidržení se autority Bible se udrželo v Německu i ve Velké Británii až do 18. století. Jeden z posledních významných dogmatiků staroprotestantské ortodoxie David Hollaz považoval ještě v roce 1707 Koperníkovu nauku za nepřijatelnou, jelikož odporovala Písmu.¹⁷ V polovině 18. století však došlo ke změně situace. Roku 1724 se filozof a luteránský teolog J. F. Buddeus vyjádřil ve své dogmatice ke Koperníkově nauce. Nesnažil se ji nijak vyvrátit, a když se zabýval výkladem 4. dne stvoření, „mimochodem“ zmínil pohyb Slunce a Měsíce jako ukazatelů času. Buddeus se pokoušel interpretovat šestidenní stvoření (podle Bible) tak, aby to bylo v souladu s poznatky přírodních věd. Potíž byla s tím, že podle Bible byla nebeská tělesa stvořena čtvrtého dne, zatímco Země třetího. Buddeus si vypomohl tak, že stvoření z prvního dne vysvětlil jako světelná tělíska, ze kterých potom byla vytvořena nebeská tělesa.¹⁸

S touto teologickou myšlenkou se setkáváme ještě v díle osvícenského teologa S. J. Baumgartena z roku 1859, kde vysvětluje stvoření, které proběhlo prvního dne, podle Descartovy teorie rotujících mlhovin; z tohoto „shromáždění světél a ohňů“ vznikly později Slunce a hvězdy. Pozdější osvícenské teorie označily biblické pojetí stvoření rozděleného na dny za dobově a kulticky podmíněné¹⁹. V roce 1814 K. G. Bretschneider, německý teolog, označil vše za „zbytečně vynaloženou snahu“, kterou fyzika plýtvá, aby prokázala pravdivost Mojžíšova vypravování. Větší dopad než Koperníkovy teorie a jejich nemožnost sjednocení s biblickou zprávou měly poznatky mechaniky, které ovlivnily chápání vztahu Boha a světa.²⁰

Již v roce 1639 napsal Descartes ve svém traktátu o světovém systému (o světě), že Bůh nestvořil řád, ale chaos. Z tohoto chaosu se řád teprve vyvinul. Traktát byl publikován až

¹⁶ Tenkrát mluvil Jozue s Hospodinem. Toho dne, kdy Hospodin synům Izraele vydal Emorejce, Jozue před zraky Izraele řekl: „Slunce, zastav se v Gibeonu! Ty, měsíci, v údolí Ajalonu!“ Stanulo slunce, měsíc stál, než národ nepřátele potrestal. Právě tak se to píše v Knize upřímného (Kniha Jasher). Slunce se zastavilo uprostřed nebe a nespěchalo k západu skoro celý den. Jozue 10, 12.13

¹⁷ HOLLAZ, David. *Examen theologicum acroamaticum*. Stargard, 1707; Neudruck Darmstadt (WBG) 1971. ISBN 3-88309-032-8.

¹⁸ PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8. str. 11-19

¹⁹ Bůh stvořil svět během šesti dní a sedmého dne odpočíval – odůvodnění svěcení šabatu).

²⁰ PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*, str. 11-19

po jeho smrti (v roce 1664). Descartes se ho obával zveřejnit, jelikož pod vlivem druhého procesu s G. Galileim měl strach z inkvizice. Zde mimo jiné uvádí, že stvoření se nedá připsat Bohu, protože Boží stvořitelství je neměnné.²¹ Všechny změny, které probíhají, se tudíž mají připisovat přírodě a označovat jako přírodní zákony.²²

1.2 Přírodní zákony a zázraky

V roce 1670 vystoupil Spinoza v Amsterdamu s teologicko-politickým traktátem proti zázrakům. Inspiroval se Descartem a sám šel ještě dál. Položil si otázku, zda je možné, aby se v přírodě dělo něco, co by naprosto odporovalo přírodním zákonům. Na to si také sám odpověděl: Bůh by v tom případě protirečil sám sobě, neboť to byl on, kdo dal přírodě prostřednictvím přírodních zákonů řád. (Je ovlivněn Descartovou myšlenkou Boží neměnnosti, což je pro něj rozhodující ve vztahu Boha a světa).²³

Anglický deismus a jeho kritika zázraků měly vliv i na německé teorie, které vznikaly v době osvícenství. Buddeus jasně varoval, že ti, kteří přičítají všechny další pohyby a utváření, kromě počátečního aktu stvoření, materii (namísto Bohu), popírají Boha.²⁴

Filozof Ch. Wolf a na něj navazující (němečtí) osvícenští teologové se pokoušeli uvést do souladu mechanické fungování světa a možnost existence zázraků následovně: samotné přírodní zákony nejsou nutné (nezbytné), ale kontingentní. Zázrak na druhou stranu neovlivní přírodu na dlouhou dobu. (Wolf zde přirovnává zázrak k hodinové ručičce.) Velmi konzervativní teolog Baumgarten se vyjádřil ve smyslu, že Bůh přestupuje daný řád pouze v mimořádných případech a ze své milosti. Podle něj by bylo urážkou a pokoušením Boha očekávání zázraku v případě, že daná věc může být vyřešena přirozeným během událostí, i těch přírodních. Předpokladem pro akceptování zázraku je přijetí svědectví Písma.^{25,26}

²¹ Descartes a tehdejší filozofové a přírodovědci si mysleli, že pokud Bůh stvořil svět, musí být stvoření neměnné. Vůbec přitom nebrali v potaz svatého Augustina a Řehoře z Nissy, kteří naznačovali možnost vývoje Božího stvoření. Viz výše. VOGEL, Jiří – Konzultace

²² PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8. str. 11-19

²³ Tamtéž str. 11-19

²⁴ Tamtéž str. 11-19

²⁵ Historicko-kritická metoda se v těchto místech pokouší poukázat na skutečnost, že některé věci se dají vysvětlit naprosto přirozeně, jiné jako produkt lidské fantazie.

Podle Pannenberg je chyba, že se tehdejší teologové smířili s výrokem, že svět je řízen pomocí přírodních zákonů, a že Bohu ponechali místo pouhého pozorovatele celého dění.²⁷ V roce 1828 píše Bretschneider: „*Čím více poznáváme přírodu a její zákonitosti a čím víc si těmito zákonitostmi můžeme být jistí, tím více se zmenšuje naše potřeba vidět, nebo dokonce rozpoznat něco nadpřirozeného*“.²⁸

1.3 Evoluce

K úplnému oproštění přírodních procesů od teologie došlo v Darwinově teorii evoluce. Tou dobou byli teologové už opatrnější a zdůrazňovali, že Bible není kniha přírodovědná, ale náboženská. Roku 1864 vedl lipský profesor Luthart apologetické přednášky na téma základní pravdy v křesťanství. Ujišťoval, že vývoj, který probíhá v přírodě, není pouhý přírodní proces, ale stvořitelství Boha. Viděl dvě následující možnosti:

- Všechny životní formy pocházejí z jednoho neodvoditelného Božího stvoření.
- Všechny životní formy jsou produktem evoluce z toho, co tu bylo již předtím.

Spor se během následujících let vyostřoval do té míry, že se jedinec musel sám rozhodnout, zda bude věřit evoluci, nebo zjevení. Jak se ostatně v Berlíně roku 1903 vyjádřil dogmatik R. H. Grützmacher, další teologové následovali jeho příkladu. Do roku 1950 byl i postoj římskokatolické církve, co se týče otázky evoluce a přírodních zákonů, velmi rigorózní; zaujímala negativní stanovisko.²⁹

Angličtí a američtí teologové naopak po intenzivních počátcích sporu shledali jako velmi pozitivní možnost interpretace křesťanské víry z pohledu evoluce³⁰. Evoluční teorii hodnotili jako osvobození od determinovaného světa klasické mechaniky, který stále více potlačoval Boha. Moor, první „křesťanský darwinista“, například o darwinismu píše, že to, co bylo nejprve „v převleku nepřítele víry“, se nakonec ukázalo jako její přítel. Na nás je pouze

²⁶ PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8. str. 11-19

²⁷ Tamtéž str. 11-19

²⁸ BRETSCHNEIDER, Karl Gottlieb. *Handbuch der Dogmatik*. 3. vydání. S.l.: Salzwasser-Verlag GmbH, 2013. ISBN 978-384-6026-861. str. 122

²⁹ PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8. str. 11-19

³⁰ H. Prummond – *The Contribution of Science to Christianity*, kolektivní spis *Lux Mundi* vydaný Charlesem Gorem

jedno, a to, abychom za procesem evoluce viděli Boha. (Tento způsob uvažování se v anglofonních zemích vyvíjel dál.) V kontinentální Evropě se tyto myšlenky rozšířily díky Teilhardu de Chardin. Jeho představa konečného směřování evoluce, ortogeneze³¹, však umožnila vznik mnoha sporů (Když má vývoj předurčený směr, proč existují slepé větve vývoje? Proč se rodí postižení jedinci?). I velmi liberální přírodovědec jako A. Portmann ji musel z přírodovědeckého pohledu shledat nepřijatelnou.³²

Teologové v anglofonních zemích pracovali s pojmem „emergent evolution“³³. Tímto je míněno, že v každém stupni evoluce je něco nového. U A. Hardyho se setkáváme s pojmem „organic evolution“. Ten zohlednil způsob chování jako jeden z faktorů selekce a snažil se také o spojení biologie a teologie.³⁴

Jak ale ve skutečnosti spojit Boží akt stvoření s myšlenkou evoluce, není uvedeno. Bůh je nejčastěji představován jako stvořitelská myšlenka, vůle, která řídí evoluci. K tomu se vyjadřuje biochemik a teolog A. Peacocke a říká, že Bůh je „osobní činitel tvůrčího procesu“³⁵, o kterém máme uvažovat analogicky jako o vztahu lidského vědomí k tělu. Sám uznává, že se jedná o tradiční pojetí. Chtěl se vyhnout jak dualistickému pojetí těla a duše, tak panteismu.³⁶

1.4 Teorie vzniku světa

V současné době existuje spousta teorií týkajících se vzniku světa. Některé z těchto teorií jsou i velmi absurdní. Nakonec se vždy dostaneme ke dvěma základním pohledům na stvoření, na vznik světa. Materialisté budou tvrdit, že na počátku všeho byla nějaká materie, ze které se

³¹ Jedná se o vývoj organismu, který není určován přírodním výběrem, ale má předurčený přímý vývoj. Slovník cizích slov. [online]. [cit. 2014-06-10]. Dostupné z: <http://www.slovník-cizich-slov.cz/ortogeneze.html>

³² PANNENBERG, Wolfhart. Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8. str. 11-19

³³ Tento pojem se díky stejnojmenné knize C. Lloyda Lorgana stal jednou z forem světonázoru /představ o světě/

³⁴ PANNENBERG, Wolfhart. Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung, str. 11-19

³⁵ PEACOCKE, A. *Creation and the world of science: the re-shaping of belief*. New York: Oxford University Press, 2004, 401 p. ISBN 01-992-7169-0. str. 116

³⁶ PANNENBERG, Wolfhart. Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung, str. 11-18

poté svět utvářel. Naproti tomu zastánce idealistické teorie bude toho názoru, že na počátku byla nějaká idea, Stvořitel Demiúrgos.³⁷

Materialistická teorie

Energie / materie

Život

Vědomí

Intelligence

Idea Boha

Idealistická teorie

Bůh

Energie/materie

Život

Vědomí

Intelligence³⁸

³⁷ KREIMER, Armin – Přednáška 2014 [6.5.2014]

³⁸ Tamtéž

2. Životopis Wolfharta Pannenberg

Wolfhart Pannenberg se narodil 2. října 1928 ve Štětíně (Stettin an der Oder) v Německu v rodině celního úředníka. Rodina se často stěhovala. Wolfhart byl sice jako dítě pokřtěn, nicméně jeho rodiče nebyli nábožensky založení a později vystoupili z církve, která se jim odcizila. Již v dětství, v mládí měl velmi rád hudbu a díky této zálibě zanedbával školní docházku. V roce 1944, když mu bylo 16 let, se jako německý voják dostal na krátkou dobu do britského zajetí. O dva roky později začal studovat teologii a filozofii i přesto, že jeho rodina neměla ke křesťanství nějak zvláštní vztah. K tomuto rozhodnutí došel poté, co se snažil vypořádat s dílem Friedricha Nietzscheho, které odporovalo Wolfhartovým zkušenostem s křesťanstvím.³⁹

Se studiem teologie a filozofie začal v roce 1947, nejprve v Berlíně, poté v Göttingenu, v Basileji a nakonec v Heidelbergu. K vyučujícím, kteří ho nejvíce ovlivnili svou filozofií, patřili Nicolai Hartmann, Karl Jaspers a Karl Leowith, co se týče teologie, byli to Gerhard von Rad, Karl Barth a Edmund Schlink, u něhož nějakou dobu působil Pannenberg jako asistent. Schlink se mu svěřil s důležitostí ekumeny v křesťanství a zároveň ho přesvědčil o nezbytnosti interdisciplinárního dialogu, a to hlavně s přírodními vědami.⁴⁰

Na univerzitě v Berlíně byl Pannenberg žákem Heinricha Vogela (autor knihy *Gott in Christo*), který byl odpůrcem teologie Karla Bartha. Poté studoval na univerzitě v Göttingenu a Basileji, kde byl žákem Karla Bartha. Z této doby pochází spisy na téma vyznání víry. Taktéž se zabýval ekumenou, které se věnoval celý život. Studium v Göttingenu ho velmi ovlivnilo. Vztah Wolfharta Pannenberg a Karla Bartha byl ambivalentní, jak je zřejmé i z jeho díla. Na jednu stranu uznává Bartha jako svého učitele a inspiruje se jeho myšlenkami, na druhou stranu jde vlastní cestou a občas dává najevo svůj nesouhlas s Barthem. V roce 1953 promoval na univerzitě v Heidelbergu se svou prací na téma *Nauka o predestinaci od Dunse Scota*, která byla předmětem jeho disertační práce publikované v roce 1954. Jako jeden z mála protestanských teologů se věnoval scholastice. Ve své habilitační práci z roku 1955 se zabýval zjevením a dějinami pojetí koncepce Boha. (Tato práce vyšla teprve nedávno, v roce

³⁹ ROSE, Gunther Wenz. Mit e. Werkbibliogr. 1998 - 2002 und e. Bibliogr. ausgew. Sekundärliteratur zsgest. vo. *Wolfhart Pannenberg's Systematische Theologie: ein einführender Bericht*. Göttingen: Vandenhoeck, 2003. ISBN 35-255-6127-X.

⁴⁰ WENZ, Gunther – Přednáška 2014 [10.6.2014]

2007, poněkud revidovaná, jako jeden z jeho posledních spisů.) V roce 1955 byl také vysvěcen na kněze a stal se docentem systematické teologie.⁴¹

V letech 1958 - 1961 působil Pannenberg jako profesor systematické teologie na teologickém semináři ve Wupperthalu. Odtud se poté, opět jako profesor systematické teologie, přesunul na univerzitu do Mohuče (Mainz), (1961 – 1967). V této době, v roce 1961, vyšel spis „Offenbarung als Geschichte“ jako programový spis (Programmschrift) napsaný R. Rendorffem, U. Wilckensem, T. Rendorffem a Wolfhartem Pannenbergem, který měl nastínit nový směr německé teologie. Autoři se tímto dílem pokoušeli umenšit velký vliv dogmatické teologie a vyhranit se oproti (existenciální) hermeneutice Bultmannovy školy a kritickým pojetím zjevení⁴², zastávaným následníky Karla Bartha. To mělo být nahrazeno „univerzální historií“. Byla zamýšlena rekonstrukce křesťanských dějin. Požadovali, aby se dějiny zjevení zkoumaly vědeckými metodami, což znamenalo historicko-kritickou formou. Eschatologické poselství o příchodu Ježíše Krista a počátek Božího království byl chápán v kontextu židovské tradice a židovské apokalyptiky. Autoři tohoto spisu se dostali mezi sebou do sporu a jediný Pannenberg se rozhodl pokračovat v prosazování myšlenek, které byly v tomto díle nastíněné. Autoři psali, že se Zjevení projevuje v dějinách, což mělo za následek vyvolání ostré diskuze na poli teologie. V době, kdy vyšel spis „Offenbarung als Geschichte“, působil Pannenberg jako hostující profesor na univerzitě v Chicagu, na Harvardu a na Claremont School of Theology, kde se zabýval převážně antropologií a christologií. Také je nutné zmínit jeho dvě díla „Was ist der Mensch?“ a „Die Anthropologie der Gegenwart im Lichte der Theologie“ z roku 1962, „Grundzüge der Christologie“ z roku 1964. V letech 1967 a 1980 vyšlo první a druhé vydání sebraných spisů pod titulem „Grundfragen systematischer Theologie“⁴³.

⁴¹ WENZ, Přednáška 2014 [10.6.2014]

ROSE, Gunther Wenz. Mit e. Werkbibliogr. 1998 - 2002 und e. Bibliogr. ausgew. Sekundärliteratur zsgest. vo. *Wolfhart Pannenberg's Systematische Theologie: ein einführender Bericht*. Göttingen: Vandenhoeck, 2003. ISBN 35-255-6127-X.

⁴² Religionskritischen Offenbarungsgedanken des Barthianismus

ROSE, Gunther Wenz. Mit e. Werkbibliogr. 1998 - 2002 und e. Bibliogr. ausgew. Sekundärliteratur zsgest. vo. *Wolfhart Pannenberg's Systematische Theologie: ein einführender Bericht*. Göttingen: Vandenhoeck, 2003. ISBN 35-255-6127-X.

⁴³ WENZ, Gunther – Přednáška

V roce 1968 začal Pannenberg působit na nově založené evangelické teologické fakultě v Mnichově, na jejímž založení se osobně podílel. Zůstal zde 26 let, až do svého odchodu do penze, a to i přes lákavé nabídky a pozvání od jiných univerzit. Intenzivně se věnoval výzkumné a publikační činnosti. Je nutné zdůraznit hlavně jeho tři díla: „Wissenschaftstheorie und Theologie“ z roku 1973, „Anthropologie in theologischer Perspektive“ z roku 1983 a „Ethik und Ekklesiologie“ z roku 1977. Dále publikoval řadu monografií a článků, mnohé vyšly v anglickém jazyce a velká část jeho spisů byla přeložena do cizích jazyků.⁴⁴

Pannenberg nebyl aktivní pouze na univerzitě. Podílel se také na řadě činností, přesahujících její rámec. Týkaly se nejen církevního života v Německu. Pannenbergovo ekumenické smýšlení a angažovanost v tomto směru se projevily založením Mnichovského ekumenického institutu. Dále je nutné připomenout jeho klíčovou pozici, kterou měl v komisi pro víru a církevní zákon v Ekumenické radě církví,⁴⁵ kde působil jako delegát německé evangelické církve od roku 1975 do roku 1990. Podílel se na vypracování Limských dokumentů⁴⁶ a studie „Gemeinsam den Glauben bekennen“. Mimo to se Pannenberg angažoval v mnohých interdisciplinárních institucích a dialozích, které se týkaly hlavně teologie a filozofie. Dále je zakládající člen Academie Internationale des Sciences Religieuses.⁴⁷

Během své akademické dráhy získal Pannenberg četná ocenění a čestné funkce. V roce 1977 se stal řádným členem Bavorské vědecké akademie filozoficko - historického řádu, v

ROSE, Gunther Wenz. Mit e. Werkbibliogr. 1998 - 2002 und e. Bibliogr. ausgew. Sekundärliteratur zsgest. vo. *Wolfgang Pannenberg's Systematische Theologie: ein einführender Bericht*. Göttingen: Vandenhoeck, 2003. ISBN 35-255-6127-X.

⁴⁴ Jak píše Gunther Wenz, Pannenbergovu úspěšnost potvrzuje nejen množství jeho spisů, (Pannbergova bibliografie obsahuje přes 600 titulů), ale také množství jeho studentů a studentek, jimž ukázal cestu k systematické teologii.

WENZ, Gunther – Přednáška 2014 [10.6.2014]

ROSE, Gunther Wenz. Mit e. Werkbibliogr. 1998 - 2002 und e. Bibliogr. ausgew. Sekundärliteratur zsgest. vo. *Wolfgang Pannenberg's Systematische Theologie: ein einführender Bericht*.

⁴⁵ Kommission für Glaube und Kirchenverfassung des Ökumenischen Rates der Kirchen

⁴⁶ Dokumenty ekumenické konvergence z Limy – zabývají se křtem, večeří Páně, ordinací kněží ad.

⁴⁷ ROSE, Gunther Wenz. Mit e. Werkbibliogr. 1998 - 2002 und e. Bibliogr. ausgew. Sekundärliteratur zsgest. vo. *Wolfgang Pannenberg's Systematische Theologie: ein einführender Bericht*.

WENZ, Gunther - Přednáška

roce 1993 se stal korespondenčním členem Britské akademie (British Academy). Byly mu uděleny mnohé čestné doktoráty, např. v roce 1972 od univerzity v Galsgow, v roce 1977 od univerzity v Manchesteru, roku 1979 od Trinity College v Dublinu, roku 1993 od univerzity v St. Andrews, roku 1997 od univerzity v Cambridge a roku 1999 od univerzity Comillas v Madridu. Za svou práci získal mnohá ocenění z Německa: roku 1987 Spolkový kříž za zásluhy 1. třídy (Bundesverdienstkreuz 1. Klasse). Tento kříž ovšem roku 1997 na protest vrátil. Roku 1996 jej totiž obdržela sociální pedagožka Herta Leistner, která bojovala na církevním poli za práva žen a homosexuálů. Podle Pannenbergova to odporovalo teologické nauce a ústavě, kde je zakotvena ochrana manželství a rodiny. V roce 1993 získal Bavorský řád za zásluhy (Bayerischer Verdienstorden), v roce 1995 Řád Maximiliána Bavorského za vědu a umění (Bayerischer Maximiliansorden für Wissenschaft und Kunst).⁴⁸

Vrcholem Pannenbergova teologického díla je třísvazková dogmatika „Systematische Theologie“. První svazek vyšel v roce 1988, druhý v roce 1991 a třetí v roce 1993. Svazek „*Opus magnum*“ nastiňuje vztah teologie a filozofie z pohledu jejich společné historie (1996). Roku 1997 vyšly „*Problemgeschichte der neueren evangelischen Theologie in Deutschland*“ a v letech 1999-2000 vyšly třísvazkové příspěvky k systematické teologii (1. Filozofie, náboženství, zjevení; 2. Příroda a člověk – budoucnost stvoření; 3. Církev a ekumena). Dále pak publikoval celou řadu kázání. I poté, co odešel do penze, pořádal na mnichovské univerzitě různé přednášky a účastnil se diskuzí na nejrůznější teologická témata. Od roku 2012 byl nucen s touto prací přestat, jelikož mu to již nedovoluje zdravotní stav.⁴⁹

⁴⁸ ROSE, Gunther Wenz. Mit e. Werkbibliogr. 1998 - 2002 und e. Bibliogr. ausgew. Sekundärliteratur zsgest. vo. *Wolfhart Pannenberg's Systematische Theologie: ein einführender Bericht*. Göttingen: Vandenhoeck, 2003. ISBN 35-255-6127-X.

⁴⁹ Tamtéž

3. Antropologie v Pannenbergově teologii

3.1 Člověk v dialogu teologie a přírodních věd

Tuto kapitolu jsem se do své bakalářské práce rozhodla zahrnout z důvodu propojení člověka, lidské bytosti, jednak s teologií, jednak s přírodními vědami. Pokud bychom v dialogu mezi teologií a přírodními vědami chtěli opomenout člověka, mohl by tento dialog ztratit a pravděpodobně by také ztratil smysl. To, jak je pro lidstvo důležité náboženství (nezáleží na tom jaké), je velmi markantní například při studiu literatury. V dobách, kdy lidstvo neznalo písmo, už existovaly modlitby, zaříkadla, představy o bozích, jejich moci, způsobu, jak pomáhají lidem a jak Bůh/bohové ovládají přírodní děje. Lidé si také pokládali otázky, zda je v nich nějaká „část“ od Boha, která by byla schopná přežít tělesnou smrt. Ze studia literatury je patrné, že lidé ani před příchodem křesťanství nevěřili, že smrtí všechno končí, naopak počítali s posmrtným životem a snažili se na něj připravit.⁵⁰

S postupem času se pozornost odvrátila od posmrtného života. Lidé si začali klást otázky týkající se lidské osobnosti, jejího vývoje, svobody atd. Pod vlivem křesťanství se chtěli stát co možná nejlepším obrazem Boha. S tím je spojeno následování příkladu Ježíše Krista a snaha přiblížit se jeho vzoru. K tomu se také řadí otázky týkající se lidské svobody. (Opravdu je člověk svobodný ve svých rozhodnutích, nebo pouze plní Boží vůli? Dokáží lidé odpovědět na otázky týkající se morálky a mezilidských vztahů?)⁵¹

3.2 Je religiozita lidskou přirozeností?

Na tuto otázku se snaží odpovědět různí vědci různými způsoby. Jiná bude odpověď teologa, jiná antropologa a přírodovědec se svou odpovědí bude také odlišovat.⁵²

Religiozitu, náboženské cítění je možné vysledovat už u primitivních kmenů. Podle Lévi-Strausse se jedná o primitivní a redukovanou formu abstraktního myšlení. Náboženství není považováno za iluzi ani za něco, co by člověk pokládal v životě za „výkon“. Podle teorie

⁵⁰ BROUKALOVÁ, Jindra – Přednáška 2013 [12.4.2013]

⁵¹ Tamtéž

⁵² PANNENBERG, Wolfhart. *Pannenberg Sind wir von Natur aus Religiös?*. Göttingen: Vandenhoeck, 1988. ISBN 978-352-5521-847. str. 1-18

komunikativního jednání je náboženství zásadní pro primitivní lidskou společnost jako základ jejího sociálního systému. Moc, kterou poskytuje náboženství, je ale pouze zástěrkou skutečné moci společnosti nad každým individuem. „Osvícený“ člověk tudíž žádné náboženství nepotřebuje. Takový je pohled Emila Durkheima a Jürgena Habermase na fenomén ve vývoji lidské společnosti. (Tento vědecký pohled předpokládá, že člověk byl vždy strukturován stejně jako dnešní světský člověk.) Tohle tvrzení ovšem odporuje objevům a materiálům, které poskytují paleontologie, etnologie a kulturní dějiny. Podle Karla J. Narra je hlavním důkazem lidské religiozity víra v posmrtný život, která se projevuje v různých náboženstvích a souvisí s pohřbíváním mrtvých. Tyto pohřby jsou prokazatelné již od starověku a Narr míní, že tento zvyk musel být praktikován v dobách ještě starších. (Doba, od níž je prokázáno pohřbívání mrtvých - 1974 př.n.l., se dokonce považuje za ukončení přechodu zvíře – člověk a za počátek éry lidstva). To by znamenalo, že lidstvo a náboženství jsou spolu spjaty od počátku, a religiozita je dokonce rozhodující kritérium, které odděluje člověka od předchozích lidských forem.⁵³

Dalším bodem je náboženská podstata všech starých kultur. Tento základ je - až na některé výjimky - antropology všeobecně uznáván. Díky tomuto pohledu je tudíž možné dojít k závěru, že ne tehdejší lidé, ale dnešní moderní člověk je obětí iluze ateismu a emancipace týkající se křesťanské kultury.⁵⁴

3.3 Duch

Apoštol Pavel a evangelista Jan věřili, že Duch je dárce a původcem života. V dnešní době se prosazuje pouze soteriologické hledisko a novým životem je míněn život ve víře. To ale podle Pannenbergova není správné, jelikož Duch jako dárce života ukazuje na vzkříšení mrtvých. Již od starověku byl život spojen s empiricky prokazatelným dýcháním, přičemž při posledním výdechu z člověka vyprchal život. Životní síla byla identická s dýcháním. Duch a dech se spolu pojí určitou myšlenkovou představou, s níž je od antiky spojena také duše

⁵³ PANNENBERG, Wolfhart. *Pannenberg Sind wir von Natur aus Religiös?*. Göttingen: Vandenhoeck, 1988. ISBN 978-352-5521-847. str. 1-18

⁵⁴ Tamtéž

(pneuma). Pneuma je též vzduch, který dýcháme. Díky tomuto vztahu můžeme snáze pochopit, proč je Bůh (Hospodin) ve Starém zákoně spojován právě s větrem a bouří.⁵⁵

Boží Duch je schopen vdechnout život. Tato schopnost je základem všech vlastností, které jsou připisovány Bohu ve Starém zákoně. (Boží zjevení, vize a inspirace proroků, díla umělců a básníků, hrdinské činy, to vše má svůj počátek v působení Božího Ducha.) Život je možno chápat jako „produkt“ Boží moci. Normální lidský život není úplný, jelikož pomine. Jako živí tvorové na tomto světě máme pouze omezený podíl na životní moci. Bůh totiž rozhodl, že duch v lidech nebude neomezeně působit, protože člověk je tvořen tělem a jeho život je omezen. Po smrti se prach opět sjednotí se zemí a duch se navrátí k Bohu. (Podle Pannenbergova není duše nesmrtelná a duch odchází tam, odkud vyšel.)⁵⁶

Na základě těchto tvrzení vyvstává otázka ohledně existence opravdového života, ve kterém je možné zůstat ve spojení s Božím původcem. Pro patristiku a východní tradice bylo velmi podstatné, jaký měl Duch podíl na stvořitelském díle, a skutečnost, že Boží duch existuje od počátku. Uvedené téma bylo a je velmi důležité, co se týče otázky spásy v rámci církve.⁵⁷

3.3.1 Vývoj chápání Ducha

Od třetího století na sebe Duch upoutává stále více pozornosti, což je spojeno se vznikem řeholních řádů. Dostává se mu soteriologické funkce jakožto speciální Boží moci. V latinské církvi je hlavním polem působnosti Ducha láska a milost. Jeho účast na stvoření je potlačena do pozadí. Luther i Kalvín oproti tomu zdůrazňovali funkci, kterou měl Duch při stvoření. Duch platil nadále především jako faktor subjektivního prožitku víry, ne jako způsob, jakým je možné teologicky pochopit přírodu a její vývoj. Později, v 17. a následujících stoletích, byl Duch chápán jako vědění člověka. Pannenberg a Wenz k tomuto tématu píší, že

⁵⁵ PANNENBERG, Wolfhart. Glaube und Wirklichkeit: kleine Beitr. z. christl. Denken. München: Kaiser, 1975, 175 p. ISBN 34-590-1008-8. str. 31-44

PANNENBERG, Wolfhart. *Systematische Theologie*. Göttingen: Vandenhoeck, 1988-1993, 3. sv. ISBN 3-525-52190-13. str. 96-99

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ Tamtéž

identifikace Ducha a rozumu není podle Bible možná, jelikož působení Ducha se vztahuje na všechny živé bytosti a není omezeno pouze na jednu konkrétní lidskou duši.⁵⁸

Idealističtí myslitelé v čele s Heglem začali chápat universum jako stvoření Ducha. Následná kritika vedla ke striktnímu oddělení Ducha a vědomí, čímž se pojem Ducha (svatého) stal téměř bezvýznamným. Přínosem pro přirozenou teologii bylo nové pochopení Ducha svatého, kterému byl opět připsán jeho podíl na stvoření. Díky tomuto kroku bylo možné překonat tradiční subjektivní křesťanskou víru.⁵⁹

3.4 Lidská osoba

Pod pojmem osoba (persona) je chápán jedinec s přirozenou inteligencí. Z toho vyplývá, že ne každý jedinec je osobnost. Lidský podíl na rozumu (logos) odlišuje lidi od zvířat a odůvodňuje jejich personalitu. Z náboženského pohledu tuto rozdílnost způsobuje ta část, která se po smrti jedince navrácí k Bohu. Moderní pojetí lidské osobnosti má své kořeny jednak ve Starém zákoně, jednak v řeckém myšlení. Oba tyto kořeny mají náboženský charakter a poukazují na to, že člověk patří k Bohu. Není náhodou, že raně křesťanští teologové chápali člověka jako rozumnou bytost a opět uznali starozákonní verzi podobnosti člověka s Bohem.⁶⁰

3.4.1 Dokonalý člověk

Teprve Ježíš Kristus je dokonalý člověk, který odpovídá novozákonnímu pojetí, zároveň je to dokonalý obraz Boha. Jelikož teprve ten, kdo je s Bohem spojen věčným životem, je opravdovým, dokonalým člověkem. Člověk jako takový nemůže dosáhnout opravdového lidství bez Boha. (Tato myšlenka je rozvedena v křesťanské nauce, kde se mluví

⁵⁸ ROSE, Gunther Wenz. Mit e. Werkbibliogr. 1998 - 2002 und e. Bibliogr. ausgew. Sekundärliteratur zsgest. vo. Wolfhart Pannenberg's Systematische Theologie: ein einführender Bericht. Göttingen: Vandenhoeck, 2003, 175 p. ISBN 35-255-6127-X str. 125

PANNENBERG, Wolfhart. Glaube und Wirklichkeit: kleine Beitr. z. christl. Denken. München: Kaiser, 1975, 175 p. ISBN 34-590-1008-8. str. 31-44

⁵⁹ Tamtéž str. 31-44

⁶⁰ Tehdy Bůh řekl: „Učiňme člověka k našemu obrazu, podle naší podoby!“ Bůh stvořil člověka ke svému obrazu, k obrazu Božímu stvořil jej: jako muže a ženu stvořil je. Genesis 1,26.27

PANNENBERG, Wolfhart. *Systematische Theologie*. Göttingen: Vandenhoeck, 1988-1993, 3 sv. ISBN 3-525-52190-13. str. 232 – 241, 336, 337

PANNENBERG, Wolfhart. Glaube und Wirklichkeit: kleine Beitr. z. christl. Denken, str. 31-44

o úplném sjednocení Boha s lidmi.)⁶¹ Díky tomu vzniklo hnutí, které se zabývalo myšlenkou spojení Boha s člověkem (jako s Božím obrazem).⁶²

Podle tohoto chápání totiž člověk není od počátku hotovým Božím obrazem. Lidstvo má své dějiny, ve kterých se vyvíjelo, určovalo svůj osud a cíl v dovršení opravdové humanity ve spojení s Bohem. Cílem obojího (jak historie, tak vývoje) je stát se takovým člověkem, jakým byl Ježíš Kristus. Tímto hnutím je dotčen i samotný pojem osobnosti (persony), se kterým je spojeno nezavršené lidské bytí. S tím souvisí i tajemství, neboť nevíme, jací budeme. Toto tajemství se dotýká každého lidského života. Bližní je tudíž potřeba respektovat. Nelze se spoléhat pouze na to, co je na lidech zjevné. To znamená, že bychom podle Pannenbergova měli lidi posuzovat a chovat se k nim tak, aby to bylo ku prospěchu celé společnosti.⁶³

3.5 Svoboda

Právě díky svobodě je člověk podoběn Bohu, který stvořil vše z ničeho. Skutečnost, že po stvoření byli právě lidé vyvoleni k tomu, aby vládli Božím stvoření, poukazuje na výjimečné postavení člověka. Toto tvrzení podle Pannenbergova dosáhlo svého vrcholu u německého kardinála Nikolase von Kreusa z 15. století. „*On potvrdil lidskou svobodu jako podobnost Bohu ve stvoření, hlavně v myšlenkových konstrukcích (návrzích) a technických modelech.*“⁶⁴ V této myšlence je obsažen předpoklad novodobého vztahu člověka a světa.⁶⁵

Svoboda, znamenající převahu člověka nad světem, je také spojena se společenskými vztahy a chováním lidí k sobě navzájem. (Pokud je pojetí svobody odtrženo od svých kořenů, zůstane pouze formální svoboda. To znamená rozhodnout se tak či onak, např. co si obleču, jaké auto si koupím, přičemž je člověk už předem determinován.)⁶⁶

V opačném případě by to znamenalo, že lidskost není člověku přirozená, ale je dílem náhody. A to za předpokladu, že by lidstvo vycházelo z nereligiózních kořenů, čemuž

⁶¹ „Bůh bude s nimi přebývat; oni budou jeho lidem.“ (Bible Zj. 21,3)

⁶² PANNENBERG, Wolfhart. Glaube und Wirklichkeit: kleine Beitr. z. christl. Denken. München: Kaiser, 1975, 175 p. ISBN 34-590-1008-8. str. 31-44

⁶³ Tamtéž, str. 63-65

PANNENBERG, Wolfhart. *Systematische Theologie*. Göttingen: Vandenhoeck, 1988-1993, 3 sv. ISBN 3-525-52190-13. str. 250- 256

⁶⁴ PANNENBERG, Wolfhart. Glaube und Wirklichkeit: kleine Beitr. z. christl. Denken, str. 66

⁶⁵ Tamtéž, str. 65, 66

⁶⁶ Tamtéž, str. 65, 66

odporuje náboženské chování našich předků a kulturní historie.⁶⁷

Sekulární vědy se této otázce tudíž nemohou tak snadno zbavit. Neutralita versus hodnověrnost této náboženské výpovědi spočívá v tom, že se s ní je potřeba vypořádat, jak to dělají věřící, případně teologové. Ateista naproti tomu hledá důkazy pro potvrzení religiozity jako sekundárního produktu lidského chování.⁶⁸

Teologie připisuje velkou váhu křesťanské tradici a její centrální výpovědi o člověku, že pro lidskost je ustanovující (konstitutivní) vztah člověka s Bohem. Tohle odůvodnění sekularizované vědy sice odmítají, ale ne úplně. Vysvětlují ho jako fenomén, který má stěžejní význam pro lidskou jedinečnost. Tímto pojetím je dán i vztah teologie a humanitních věd. Ty se navzájem kritizují, polemizují spolu, ale jsou si i přes rozdílné definice vědomy společného tématu.⁶⁹

Teologické pojetí, které se staví proti empirickým důkazům, je oprávněně kritizováno. Pannenberg to uvádí na příkladu, že různé životní formy byly stvořeny Bohem bez jakéhokoliv zprostředkování. Tímto se teologie naprosto zbytečně staví proti evoluční teorii. Zároveň není možné očekávat od teologie automatické přebírání poznatků přírodních věd, podle kterých a na základě kterých by upravovala vztah mezi Bohem a člověkem.⁷⁰

3.6 Teologie a humanitní vědy

Výklad tezí sekularizovaných věd je potřeba vnímat v širších souvislostech a interpretovat je. Teologie musí být k ostatním vědám právě tak kritická jako ony k ní. Pro teologii není možné, aby o předmětu svého zkoumání mluvila jako sekularizované vědy, totéž platí i naopak. Nikdo nežádá po neteologických vědách, aby pojaly, identifikovaly předmět svého zkoumání a poté verifikovaly či falzifikovaly výsledky zkoumání z náboženského pohledu. Teologové by měli povolit humanitním vědcům zachovat neutralitu při konfliktech v rámci řešení teologických otázek. Právo zachovat si neutralitu se však nevztahuje na otázky týkající se hodnoty náboženských témat pro lidskou realitu ve vztahu k bližním a zvířatům

⁶⁷ PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8. str. 100 – 111

⁶⁸ Tamtéž, str. 100 – 111

⁶⁹ Tamtéž, str. 100 - 111

⁷⁰ Tamtéž, str. 100 – 111

jako k nejbližšímu živočišnému druhu.⁷¹

3.7 Teologie a biologie člověka

Na předmět zkoumání biologie člověka, a sice na člověka jako takového, je potřebný i pohled teologie. V první řadě se jedná o odpovědi na otázku: Co činí člověka tak odlišného od zvířat? Následující je otázka evoluce a kulturní historie. Pokud se na člověka budeme dívat z historického pohledu, můžeme se ptát na to, co ho činí jedinečným a odlišným od dříve existujících životních forem. Pokračování vývoje, nadále platící biogenetická pravidla?⁷²

Nasadě je zvolit si lidskou religiozitu jako prvek, díky kterému jsou lidé jedineční. Poté by měla dojít uznání antropologická ambivalence (rozpolcenost) náboženského vztahu k Boží realitě. Je tím požadováno uznání toho, že se člověk chce přiblížit k Bohu, k Boží realitě, ale na druhé straně se tím potvrdí vývoj lidské religiozity - od magického přes zbožštění (i osob) až po úplné odmítnutí.⁷³

Je spojitost náboženských témat v souvislosti s kulturní vzdělaností, nebo se jedná, jak je to z biologického hlediska popisováno, o jedinečnost situace a lidského chování?⁷⁴

Poslední otázka se týká toho, zda člověk, díky tomu typicky lidskému v něm, má vztah k Boží realitě. Nemáme náhodou náboženskou náplň života a díky tomu i člověka a případně i životní formy, které existovaly ještě před člověkem, interpretovat z náboženského hlediska? Pokud by tomu tak bylo, nedá se lidská religiozita vykládat jako specifická modifikace předků člověka? Tohle téma není podle Pannenbergova nejobsáhlejší, ale přesto asi nejobtížnější v dialogu teologie a biologie člověka.⁷⁵

⁷¹ PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8. str. 100 - 111

⁷² Tamtéž, str. 100 - 111

⁷³ Tamtéž, str. 100 - 111

⁷⁴ Tamtéž, str. 100 - 111

⁷⁵ Tamtéž, str. 100 - 111

4. Dialog teologie a přírodních věd

4.1 Metody teologie a přírodních věd

V knize *Teorie vědy a teologie* kritizuje Pannenberg rozdělení na přírodní a humanitní (společenské) vědy. Jednotnost způsobu poznání v obou oborech byla zpochybněna kvůli použití rozdílných vědeckých metod (potažmo také zkoumaných objektů). Vůči tomuto rozdělení se Pannenberg už předem ohradil, neboť humanitní vědy používají ve stále větší míře metody, které se uplatňují i v přírodních vědách. Najdou se i přírodovědci, kteří se na celou věc dívají z historického pohledu. Podle Pannenberga je škoda, že právě díky příklonu humanitních věd k metodám věd přírodních se vytratila samostatnost Ducha.⁷⁶

Shrnutí všech věd, které se nedají označit za přírodní, pod zastřešující pojem humanitní vědy, narazilo již v minulosti na kritiku. Logika a matematika mají blíže k exaktním vědám než např. k filozofii a historii.⁷⁷

Tvrzení, že generalizující metody patří ke zkoumání přírodních věd a individualizující ke zkoumání věd společenských, je podle Rickerta, německého filozofa, který se zabýval přírodními a společenskými vědami, špatně pochopeno. Jsou totiž přírodní vědy, které používají individualizující metodu. Metoda sama by se neměla zaměřovat s vědami, které ji používají. Podle výše uvedeného rozdělení můžeme uvést, že například historie se zaměřuje více na individualitu, zatímco generalizující metoda, zabývající se vysvětlením a popisem, je zaměřena spíše na materii. Pannenberg uvádí, že pokud by se rozdíl mezi generalizující a individualizující metodou akceptoval jako takový, lze pořád zpochybňovat překrývání používaných metod s jim přiřazenými vědními disciplínami. Co se týče společenských věd, např. sociologie a lingvistika používají převážně generalizující metodu. Na uvedeném příkladu je vidět, jakou roli hraje tato metoda v humanitních vědách. Oběma metodám, jako kritériu pro rozdělení na přírodní a humanitní vědy, je tudíž možno přiřknout nepřilíš velký význam.⁷⁸

⁷⁶ PANNENBERG, Wolfhart. *Wissenschaftstheorie und Theologie*: Wolfhart Pannenberg. 1. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1987. ISBN 978-351-8282-762. str. 117 - 156

⁷⁷ Tamtéž, str. 117 - 156

⁷⁸ Tamtéž, str. 117 - 156

V. Kempinski používá pojem přírodní vědy jako protiklad k humanitním vědám, protože v nich není možné použití obecné matematické metody. Ernst Toptisch, filozof a sociolog, zase používá ideologicko-kritické argumenty. Všechny koncepce, které se nepojí k jeho tak zvanému pozitivistickému vědeckému pojetí, mají myticko-magický původ. Přísně rozlišuje mezi přírodou a Duchem, a toto rozdělení promítá do přírodních a humanitních věd. Tvrdí, že i když společenské vědy mají magicko-extatický původ, došlo k jejich racionalizaci teprve skrze filozofii. Odvádějí však lidi od reality a místo toho jim nabízí možnost spasení. Toptisch také tvrdí, že na základě těchto „archaických kořenů“ lze odvodit rozdíl mezi přírodními a společenskými vědami. Důkazy, kterými by byl ovšem schopen doložit své tvrzení, však nedodal. Pannenberg na toto tvrzení reaguje následovně: Sama skutečnost, že ve východní Persii a střední Asii používali různí vyznavači šamanské techniky a omamné látky (konopí) k navození rauše a extáze, vůbec neprokazuje samostatnost duše a její nezávislost na hmotném světě (těle).⁷⁹

Toptischova teorie ohledně rozdělení věd je sama o sobě velmi spekulativní a nebere ohled na řecký způsob myšlení, z něhož vychází naše chápání věd. Díky tomuto pojetí bychom se navrátili k dualismu - materie a duch.⁸⁰ Tento princip je sám o sobě, nemluvě o dnešním rozdělení věd, problematický. V současnosti je dualistické pojetí již překonáno. Přírodní vědy se nezabývají pouze mechanismy a nejsou jako klasická fyzika deterministické. Díky tomu se staly argumenty o výjimečném postavení lidí (ducha) neplatné. Podle Pannenberga se také povedlo humanitním vědám překonat izolaci přírodovědecké metody. (Někteří přírodovědci argumentují tím, že předmět výzkumu antropologických disciplín je

⁷⁹ PANNENBERG, Wolfhart. *Wissenschaftstheorie und Theologie*: Wolfhart Pannenberg. 1. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1987. ISBN 978-351-8282-762. str. 117 - 156

⁸⁰ Platonské pojetí duše a kosmu, které bylo tradováno, obdobně jako křesťanská víra ve stvoření (v doslovné biblické podobě), je překonáno. Platonský dualismus se navrácí k mystickému pojetí idejí. Toto pojetí se později promítlo v křesťanství.

Kritici dualistického pojetí odmítli striktní rozdělení na přírodní a humanitní vědy na základě použité metody. Takovéto striktní rozlišení vyžaduje fundamentální rozdíl v metodách. V praxi ovšem není popis a vysvětlování zákonitostí vlastní pouze přírodním vědám. (Např. lingvistika jako humanitní věda používá obdobné metody jako přírodní vědy). Pannenberg uvádí, že kultura a věda hrály velkou roli v historii, v teologii, ve filozofii a nejinak tomu bylo i v přírodních vědách.

Tamtéž str. 117 - 156

přeceňován, jelikož jejich smysl je dán už samotným lidským chováním.) Pokud metody, které používají humanitní vědy, zohledňují jedince a jeho příslušnost k celku, dochází k naplnění funkce těchto disciplín. Tímto se vylučuje tvrzení o tom, že si přírodní a humanitní vědy odporují.⁸¹

4.2 Pokusy o přiblížení teologie a přírodních věd

Ve snaze o lepší porozumění teologie přírodním vědám vznikly nové teologické disciplíny jako přirozená teologie a teologie evoluce. Tyto nové směry se ale víceméně zaměřily na lidskou subjektivitu a sebepochopení. Což bylo podle Pannenbergova to, od čeho se měla teologie oprostít (od svých antropologicko-historických kořenů), aby byla možná užší spolupráce s přírodními vědami.⁸²

4.3 Bůh a příroda

Ve 20. století jsme si zvykli na skutečnost, že mezi Bohem (chápeme podle křesťanské víry) a způsobem, jakým chápou svět přírodní vědy, nejsou viditelné souvislosti. Tato teze platí pro kontinentální Evropu. Současní teologové považují tento stav za více či méně přínosný. Oddělení myšlenky Boha a otázek týkajících se rozpoznání přírody odpovídá této tendenci. Současná filozofická teologie se přiklání ke zdůvodňování pojmu Boha a lidské subjektivity. Tomu také v hojné míře napomáhají argumenty ateismu (Nietzsche, Feuerbach, Marx, Freud, Sartre, Camus ad.). Tito ateisté se nezabývají evolucí ani způsobem, jak můžeme poznat přírodní zákonitosti, ale sebepoznáním lidí.⁸³

Pochopení světa, který měl svůj vztah k Bohu, bylo nahrazeno čistě mechanickým popisem vzniku planetárního systému (podle Kanta a Laplace). Toto oddělení zanechalo lidem

⁸¹ PANNENBERG, Wolfhart. *Wissenschaftstheorie und Theologie*: Wolfhart Pannenberg. 1. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1987. ISBN 978-351-8282-762. str. 117 - 156

⁸² PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8.

⁸³ PANNENBERG, Wolfhart. *Wissenschaftstheorie und Theologie*, str. 117 - 156

pouze jedinou cestu k Bohu, a to skrze lidské vědomí a svědomí. (Na tomto způsobu není nic převratného. Byl znám v antickém křesťanství a rozpracován svatým Augustinem).⁸⁴

V křesťanské teologii se sice mluví o Bohu jako o Stvořiteli světa, ale se způsobem, jakým stvořil svět, není pro křesťanské teology spojena žádná konkrétní a závazná představa. Znovu se odvolávám na Pospíšilův výrok „*Víme, že Bůh stvořil svět, ale nevíme jak*“⁸⁵. Pokusy o úplné zavržení víry ve stvoření mohou být pouhou epizodou v historii, protože teologie a víra nepředepisují, jakému způsobu stvoření je nutno věřit. Kreacionismus⁸⁶ není v žádném případě podmínkou víry, jak si mylně myslí mnozí ateisté. Článkem víry je vyznání o víře v Boha Stvořitele, Pána světa (ne určitého způsobu stvoření).⁸⁷

Způsob, jakým v současné době vnímáme svět, je podmíněn poznatky přírodních věd a s vývojem těchto poznatků se mění. (Z tohoto důvodu jsme přišli o bezprostřední vztah Boha s jeho stvořením.) V západním světě jsme už asi překonali dobu, kdy se proti víře v Boha bojovalo ve jménu přírodních věd. Dnes je spíše typické, že se teologie „vzdala“ a v povědomí lidí není žádná spojitost mezi teologií a přírodními vědami. Že tomu tak být nemusí, je zřejmé v anglosaských zemích, kde probíhají filozoficko-teologické diskuze s přírodovědci. Co se týče německého území, zde předkládají významní přírodovědci otázky týkající se Boží existence. Ne v rámci vlastního výzkumu, ale jeho filozofické reflexe. Příčiny a podněty k diskusi vznikají spontánně. V posledních desetiletích dochází také ke vzniku „diskuzních kroužků“ teologů a přírodovědců.⁸⁸

Jak Pannenberg podotýká, vývoj tohoto vztahu je proces, který se neustále vyvíjí. Už byla překonána počáteční vlna vzájemné „nenávisti“, ta byla vystřídána vzájemným odcizením teologie a přírodních věd. (Ke zvláštnímu vývoji, který se týkal těchto oblastí,

⁸⁴ PANNENBERG, Wolfhart. *Wissenschaftstheorie und Theologie*: Wolfhart Pannenberg. 1. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1987. ISBN 978-351-8282-762. str. 117 - 156

⁸⁵ POSPÍŠIL, Ctirad –Přednáška 2011 [15. 11. 2011]

⁸⁶ Víra ve stvoření světa Bohem. Akt stvoření měl proběhnout tak, jak je popsáno v Bibli, kreacionisté odmítají myšlenku evoluce. „*Otcem evoluční fantazie je neúcta k pravdě, matkou hromada omylů. Když rozumný člověk pozná fakta, která popírají jeho názor, změní názor. Darwinisti popřou fakta!*“ Kreacionismus.cz. [online]. [cit. 2014-06-11]. Dostupné z: Kreacionismus.cz

⁸⁷ PANNENBERG, Wolfhart. *Wissenschaftstheorie und Theologie*, str. 117 - 156

⁸⁸ PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8. str 11-14

došlo ve Velké Británii a Severní Americe, kde se tento spor týká hlavně postoje k evoluci). Nyní postupně dochází k pozitivnímu vývoji vztahu teologie a přírodních věd, k diskuzi na téma vztahu Boha a stvoření.⁸⁹

4.4 Prostor

S určitými představami prostoru se setkáváme v biblických výpovědích, týkajících se vztahu Boha ke stvoření. Představa transcendentního Boha by byla nemožná bez určitého prostorového pojetí. Pokud by se představa nekonečnosti zredukovala na měřitelnou prostorovost, byla by myšlenka transcendentního Boha téměř vyloučená.⁹⁰

V Bibli je zmínka o Bohu přebývajícím v nebi, který má moc vstupovat a zjevovat se na Zemi. Jako nebe by bylo možné chápat jinou prostorovou dimenzi, která bude po uplynutí určitého času překonána. Není úplně přirozené lokalizovat Boha na jednom místě v prostoru, které je od ostatních částí prostoru odlišné. K tomu bychom se mohli dostat v případě, že bychom zredukovali Boží vztah ke stvoření na prostorovou představivost. Je potřeba mít na zřeteli, že Bůh není závislý na svém stvoření, ale je svobodný a transcendentní.⁹¹

Na počátku 18. století se mezi přírodovědci rozpoutala diskuze na téma prostoru a času, která měla dopad i na poli teologie. Jedná se mimo jiné o korespondenci Leibnize a Clarka, kteří diskutují o Newtonově pojmenování prostoru „sensorium Dei“, o kterém psal ve spise Optika z roku 1706. Tento pojem díky Einsteinově teorii relativity zastaral, jinak jsou ale Newtonovy myšlenky týkající se prostoru a Božího vztahu k prostoru velmi komplexní. Jeho představa absolutního směru a poměru velikosti nezávislého na hmotě pohybující se v daném prostoru je překonána. Přesto je v Newtonově a Clarkově pojetí skryta myšlenka týkající se vztahu Boha a světa, která je aktuální i dnes. (Clarke obhajuje Newtona, respektive jeho propojení koncepce prostoru s koncepcí Boha, proti Leibnizovým protestům, že Bůh by musel být dělitelný a složený z částí.) Clarkovým hlavním argumentem bylo, že veškeré dělitelnosti předchází nekonečný a nedělitelný prostor – tento prostor, ne ten geometrický, je

⁸⁹ PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8. str. 11-14

⁹⁰ PANNENBERG, Wolfhart. *Systematische Theologie*. Göttingen: Vandenhoeck, 1988-1993, 3 sv. ISBN 3-525-52190-13. Str. 232 – 241, 336, 337 str. 105-107

⁹¹ Tamtéž, str. 105-107

identický s Boží nesmírností. Prostřednictvím této nesmírnosti může být Bůh přítomen v každém svém stvoření na každém místě.⁹²

Tento argument převzal Kant ve své Kritice čistého rozumu z roku 1781. Pohled na prostor jako na nekonečný celek je předpokladem pro představu určitého prostoru. Kant se nezabýval teologickými důsledky, jelikož chápal prostor pouze jako subjektivní představu jedince. Tento subjektivismus ale považoval např. Alexander za diskutabilní, protože měl na zřeteli, co pro teologii znamená priorita nedělitelného a nekonečného prostoru před jeho konečností. Za předpokladu dělení prostoru je nekonečný prostor nedělitelný, naproti čemuž je geometrický prostor tvořen jednotkami. Každá z těchto geometrických jednotek je sama o sobě součástí prostoru, který je předpokladem prostoru nedělitelného a nekonečného. Nejedná se přitom o nedělitelnost, o které se dá uvažovat v geometrii, o neomezené přidávání měrných jednotek, ale o měření a dělení toho předchozího (toho, co tu už bylo).⁹³

Chyba, které se dopustil Spinoza ve svém pojetí Boží substance, spočívá v tom, že nerozlišoval mezi konečným geometrickým prostorem a nekonečným a nedělitelným prostorem Boží nesmírnosti. Pokud by to bylo náležitě rozlišeno, vyhnuli bychom se panteistickým důsledkům, ke kterým podle Leibnize u Newtona došlo. K přechodu do prostoru, který je charakteristický místem a časem, dochází teprve vznikem konečných stavů v prostoru a vztahu mezi těmito stavy. Tímto způsobem se dá vysvětlit relativita vztahovosti v prostoru.⁹⁴ Jak zdůrazňoval Kant, každý prostor, který je složen z částí, předpokládá nedělitelný prostorový celek, poněvadž části a dělení jsou možné pouze v předem daném prostoru, který předchází prostoru geometrických veličin. Na tento nedělitelný prostor můžeme vztáhnout představu Boží nesmírnosti a všudypřítomnosti, aniž bychom narušili Boží transcendenci vůči světu.⁹⁵

4.5 Čas

Bůh je díky své nekonečnosti přítomen ve všech věcech a díky své všudypřítomnosti též v každém místě stvoření. Jeho nekonečnost je také podmínkou lidského chápání prostorových vztahů, v rámci kterých jsou od sebe věci a události jednak odlišeny, jednak jsou

⁹² PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8. str. 36-39

⁹³ Tamtéž, str. 36-39

⁹⁴ Tamtéž, str. 36-39

⁹⁵ Tamtéž, str. 36-39

ve vzájemných vztazích. Pojetí času je základem lidské zkušenosti a představivosti. Pro prostor i čas je důležitá nesmírnost, která předchází všem zkušenostem.⁹⁶

Podobným způsobem jako v případě prostoru můžeme uvažovat i o čase. Analogií vztahu Boží nesmírnosti k prostoru je uzpůsoben vztah jeho věčnosti k času. Kant postupoval v případě času podobně jako u prostoru, přičemž nekonečný a nedělitelný časový úsek (věčnost) je podmínkou pro veškeré dělení času a představ, které zacházejí s časovými jednotkami (úseky). Různé časové úseky jsou pouze částmi jednoho času. Nedělitelný časový úsek, který je více než celý život a zdá se být rozdělen do jednotlivých momentů, bývá teologickou a filozofickou tradicí nazýván věčností. Platon nazývá věčnost nedílnou dokonalostí po sobě jdoucích jevů. Boethius, křesťanský filosof a teolog, označuje věčnost za přítomnou a dokonalou přítomnost ničím neomezeného života.⁹⁷

Věčnost není chápána jako bezčasovost, které je plynutí času úplně cizí. Spíše se jedná, jak už bylo zmíněno u Platona, který vysvětluje čas na věčnosti jako plynulý přechod jednotlivých časových momentů do dalších okamžiků. Oddělení a posloupnost jednotlivých okamžiků se odehrává v rámci celku, který se ale prostřednictvím dělení stává srozumitelným (jsme schopni pochopit, co se stalo v daném okamžiku, nejsme schopni vidět věci v celku). Vše se tudíž odehrává v rámci věčnosti.⁹⁸

Z teologického pohledu je věčný Bůh přítomen v čase jako počátek a dokončení času a časovosti. Počátek je podmínkou kontinuity po sobě jdoucích událostí. Všechno, co je časově podmíněné, usiluje o dokončení a ucelení. Skrze budoucnost se do časové souslednosti dostává i věčnost.⁹⁹

4.6 Prostor a čas v dialogu teologie a přírodních věd

Tyto pojmy, prostor a čas, nemohou být určovány pomocí hodin a jednotek, pomocí kterých se měří geometrické míry. Jedná se o důležitý bod při dialogu teologie a přírodních věd, jelikož pro přírodovědce jsou prostor a čas spojeny převážně s možností je změřit. Pojmy

⁹⁶ PANNENBERG, Wolfhart. *Systematische Theologie*. Göttingen: Vandenhoeck, 1988-1993, 3 sv. ISBN 3-525-52190-13. Str. 232 – 241, 336, 337 str. 110

⁹⁷ PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8. Str. 38-39

⁹⁸ Tamtéž, str. 38-39

⁹⁹ Tamtéž, str. 38-39

prostoru a času jsou ale starší než snaha o jejich změření. Všechny měřicí jednotky míry jsou samy o sobě pouze časovými a prostorovými úseky, které musí být měřeny v prostoru a čase. Proto je preexistence prostoru a času předpokladem pro jejich existenci.¹⁰⁰

4.7 Duch jako pole

Výraz pole nám pomáhá pochopit pojetí Boha. Vysvětluje ho jako všude pronikající a dynamicky se proměňující pole. Toto vše pronikání v žádném případě neznamena, jak už bylo zmíněno v předchozích kapitolách, že by Bůh byl složen z částí. Velkým přínosem je nezávislost pojmu pole na představě vzduchu nebo éteru.¹⁰¹

Použití tohoto pojmu se může zdát jako metaforické. Jedná se ale spíše o etymologii slova, jehož původ se nachází v antice. Z formálního pohledu se tudíž nejedná o metaforu, ale o zobecnění pojmu, který byl abstrahován pro účely fyziky a spojen s šířením vln. I přes své zobecnění zůstává pojem pole ve spojení s prostorem a časem. V opačném případě by ztratil svůj význam. Kvůli dynamickému aspektu pole je dána jeho vztahovost s časoprostorem, kterou nelze redukovat pouze pro potřeby přírodních věd.¹⁰²

Zájem teologů chápat Božího ducha jako pole je dán představou Boha, který má vztah ke svému stvoření. Tato vztahovost je předpokladem pro další uvažování o Bohu jako o stvořiteli Světa. Všechny časové a prostorové jednotky předpokládají preexistenci nedělitelného a nekonečného časoprostoru, který je identický s Boží nesmírností a věčností. Analogicky je tomu i v případě pole. Boží nesmírnost a věčnost jsou předpokladem pro vznik fyzikálních polí, geometrického, silového, magnetického, gravitačního ad.¹⁰³

Pole úzce souvisí s vodivostí a silou. Newton vysvětluje vodivost jako sílu, která je vlastní tělesům¹⁰⁴, ne jako pohyb, který se přenáší z jednoho tělesa na druhé. Rozlišoval tělesa různé síly. Ve své větě o pohybu, na který se díval jako na změnu úměrnosti sil, se omezil pouze na jejich měření. (Na rozdíl od Descarta se nezabýval nemateriálními silami v duši, které působí analogicky k pohybu těles.) Za takovou sílu považoval i gravitaci, která

¹⁰⁰ PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8. str. 38-39

¹⁰¹ Tamtéž str. 64-68

¹⁰² Tamtéž. str. 64-68

¹⁰³ Tamtéž str. 64-68

¹⁰⁴ Těleso (Körper) – prostorový matematický, fyzikální předmět, který nelze popsat pouze na jedné úrovni.

se mu jevila jako vyjádření pohybu univerza prostorem poskytnutým Bohem. Teologické dopady Newtonovy teorie vyvolaly v 18. století kritiku francouzských fyziků. Ti se pokoušeli síly redukovat pouze na materiální stránku tělesa, skupiny těles. Důsledkem tohoto výkladu by bylo pojetí vesmíru, které by nesouviselo s Bohem, neboť ten nemůže být chápán jako těleso.¹⁰⁵

Protináboženské dopady na redukci pojmu síly pouze pro fyzikální účely se dají vysledovat do doby Faradaye. Ten se domníval, že síla je tělesům vlastní a tvoří samostatnou realitu. Tento vztah nazýval prostorovým polem. Aby zabránil potížím s případnými spory o vzdálenosti působení sil, předpokládal Faraday, že se všechna silová pole dají odvodit od jednoho původního pole.¹⁰⁶

Tvrzení o teologické relevanci příklonu moderní fyziky k teorii pole je opodstatněno metafyzickým původem slova. Počáteční představy pole je možné sledovat od stoicismu přes předsokratovskou filozofii. Konkrétně se jedná o Anaximena a jeho nauku o Boží duši (pneuma), která jako nejjemnější látka vše prostupuje a skrze své napětí drží kosmos pohromadě. Je příčinou pohybů a kvalit. Touto představou byla ovlivněna raně křesťanská teologie a výroky teologů na téma účasti Božího ducha na stvoření. Tohle pojetí bylo odmítnuto Origenem z důvodu materiálního pojetí Ducha.¹⁰⁷

U moderní představy pole tyto těžkosti odpadají, jelikož současná představa pole je spojena s éterem, který je substrátem pole. Jinak současné pojetí odpovídá dřívější nauce o Duchu. Tato shodnost umožňuje výklad křesťanské nauky o dynamickém působení Božího ducha ve stvoření pomocí moderní fyzikální teorie pole.¹⁰⁸

Rozdílnost fyzikálního a teologického popisu reality však neumožňuje vykládat teorii pole rovnou z teologického pohledu. Pojetí, které je vlastní přírodním vědám, se používá v případě, kdy je daný termín součástí teologické výpovědi o stvoření. To, že se v obou případech jedná o popis stejné události, se pozná díky tomu, že teologická výpověď o působení Božího ducha ve stvoření má stejné filozofické kořeny s fyzikální teorií pole (a obdobný význam). Teologický pojem, na rozdíl od toho přírodovědeckého, musí být schopen fyzikálního popisu a zároveň musí obsahovat věcnou souvislost s teologií. Tyto předpoklady

¹⁰⁵ PANNENBERG, Wolfhart. *Systematische Theologie*. Göttingen: Vandenhoeck, 1988-1993, 3 sv. ISBN 3-525-52190-13. str. 232 – 241, 336, 337 str. 99-105

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 99-105

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 99-105

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 99-105

jsou splněny, co se týká pojmu pole v rámci nauky o Bohu jako o Duchu.

V Bibli se mluví o Božím duchu, ve vztahu k poli je výhodné toto slovní spojení obrátit: o Bohu jako o Duchu. V tomto případě můžeme o Bohu uvažovat jako o poli, které má trinitární strukturu.¹⁰⁹

4.7.1 Pojetí Božího ducha jako pole – hereze?

Když uvažujeme o Bohu jako o poli, snadno se můžeme dostat k herezi, k panteismu, který byl církví zavržen.

Pole, ve kterém působí různé síly (přitažlivé, odpudivé), je všude. V rámci atomů - protony, neutrony; vazby atomů, které se navzájem přitahují, pole nalezneme všude. Na základě této skutečnosti by bylo možné vysvětlit Boží všudy přítomnost v prostoru i v čase. Ten by se nacházel v živé i neživé přírodě v každé látce, organismu, tělesu a hmotě. Naskytá se však otázka, zda bychom se nenavrátili k církví zavrženému panteismu. Ten dosáhl svého vrcholu u filosofa Spinozy, který prohlašoval, že věci a bytosti jsou „přechodné způsoby“ a Boží podstata a svět jsou totožné. Pannenberg s možností obdobné námitky počítal. O panteismus by se podle něj jednalo pouze v případě, že by byl Bůh naprosto identický s dotyčnou věcí a přišel by o „Božské atributy“ (všudypřítomnost, všemohoucnost, vševědoucnost aj.). Pokud je zachována Boží transcendence, může Bůh prostupovat naprosto vším jak v prostoru, tak i v čase, aniž by se jednalo o panteistickou představu Boha. Ten si i nadále zachová svou nezávislost na stvoření, kterým prostupuje, ale není s ním identický, neboť ho dalece předčí ve všech směrech.¹¹⁰

¹⁰⁹ PANNENBERG, Wolfhart. *Systematische Theologie*. Göttingen: Vandenhoeck, 1988-1993, 3 sv. ISBN 3-525-52190-13. str. 232 – 241, 336, 337 str. 99-105

¹¹⁰ Wenz, Gunther – Přednáška 2014 [1.7.2014]

5. Hodnocení diskuze

Během psaní práce jsem se vypořádávala s otázkou, zda jsou teologové a teologie schopni a ochotni přijímat poznatky přírodních věd. Nyní mohu konstatovat, že protestanští teologové jsou v tomto směru ochotnější přijímat poznatky přírodních věd, jak je ostatně vidět i na příkladu protestantského teologa Wolfharta Pannenbergova. Ten výsledky zkoumání přírodních věd nejen akceptuje, ale také interpretuje pro potřeby teologie.

Na jeho příkladu jsem si uvědomila, že pokud teologie a přírodní vědy mají stejný předmět zkoumání, tak každá disciplína předmět popisuje a zkoumá jiným způsobem. Nelze předpokládat, že by se vědci hned shodli na výkladu, i když je velmi podobný, bez dalších znalostí druhého oboru. V Pannenbergově *Systematische Theologie* je zřetelně vidět rozdílný pohled přírodovědce a teologa na tutéž věc. Markantní také bylo, že pro dialog, který má někde směřovat, je potřebné, aby nejen teologové měli alespoň základní znalosti přírodních věd, ale také přírodovědci znalosti teologie nebo alespoň filosofie. Poté je diskuze možná. V opačném případě se setkáme s více méně oboustrannými předsudky a neochotou spolupráce. Není pochyb, že některá fakta popisovaná v Bibli, pokud jsou vykládána doslovně, jsou podle poznatků přírodních věd úplně jinak.

Výklad Bible

Geocentrismus (podle výkladu některých teologů)

Stvoření druhů již v současné podobě

Stáří Země v řádech tisíciletí

Dualismus těla a duše

Boží prozřetelnost

Nebe - prostor nad námi

Přírodní zákony

Heliocentrismus

Evoluce

V řádech miliard let

Mozek – vědomí

Přírodní zákony

Atmosféra¹¹¹

Někteří teologové zašli dokonce tak daleko, že řekli, pokud by se někdo chtěl doslovně řídit Bibli a zároveň akceptovat současné poznatky přírodních věd, bylo by nejlepší celou Bibli přepsat. S tímto názorem se neztotožňuji. Jak je zřejmé na Pannenbergově příkladu, je možné akceptovat Bibli v současné podobě, protože je to ukazatel ve věcech spásy a víry, ne přírodovědná učebnice¹¹². Také si nemůžeme být jisti, že se v dalších letech

¹¹¹ Kreimer Armin – Přednáška 2014 [17.6. 2014]

¹¹² Pospíšil Ctirad – Přednáška 2011 [18.10.2011]

současné vědecké teorie neprokáží jako mylné.

Do jaké míry by nás mohla ovlivnit Pannenbergova představa Božího ducha jako všudypřítomného a vše pronikajícího pole, si nedokážu představit. Na jednu stranu je tato myšlenka velmi přínosná, jelikož vysvětluje, jakým způsobem může být Bůh přítomen v prostoru i čase. Na druhou stranu nás to nutí přemýšlet, proč je Bůh přítomen (a zda je opravdu přítomen) v některých věcech, které jsou prokazatelně škodlivé. Nachází se Bůh v živlech, které zapříčiňují přírodní katastrofy, ve zbraních, radiaci, nádorových onemocněních, virech? Nebo je to něco jiného než Boží duch?

To nás vede k dalším otázkám teodiceje. Je Bůh dobrý, rozlišuje sám kladné a záporné vlastnosti? Na tyto otázky není možné poskytnout konkrétní odpověď. Při hledání odpovědi na tyto (existenciální) otázky, mohou teologii napomoci i přírodní vědy.

Pannenberg ve své *Systematische Theologie* zohledňuje jak teologické, tak přírodovědecké hledisko. Velmi přínosné pro mne bylo zjištění, že se teolog na věci může, a pravděpodobně i musí, dívat jiným pohledem než přírodovědec a na rozdílnosti tohoto pohledu není nic špatného.

I když mají vědy společné kořeny ve filosofii, liší se ve způsobu kladení otázek. Přírodní vědy se ptají, jakým způsobem co vzniklo a jak předmět zkoumání funguje. Teologie jde ještě dál a ptá se po prapříčině – po Bohu. Odůvodnění, které předkládá Pannenberg, je velmi logické a je přijatelné jak pro fyziky, tak pro teology. (Pokud se nedrží antropologické představy Boha). I v Bibli je Bůh popisován jako věčnost a nesmírnost/nekonečnost.

Závěr

Během psaní práce jsem zjistila, kolik společných témat má teologie s přírodními vědami, přičemž se není třeba omezovat pouze na téma pojetí lidské osoby a evoluce. Společných témat je mnoho, a jak je zjevné v poslední kapitole, teologie a přírodní vědy se nevyklučují, dokonce se mohou vzájemně doplňovat a poskytovat jiný úhel pohledu. Pokud se jedná o některá témata (např. pole – Boží duch), je patrný obdobný vývoj věd a společné kořeny, které mají všechny vědy ve filozofii. Z tohoto důvodu by teologové a přírodovědci neměli odsuzovat různá pojetí problémů, jelikož není nikdy jasné, zda se v příští generaci nezmění úhel pohledu.

V průběhu práce se potvrdilo, že přírodovědci nejsou homogenní skupina, co se týče vztahu k teologii, ale že mezi představiteli jednotlivých vědních oborů jsou patrné rozdíly. Zřejmé je to především u vědců z oboru biologie a fyziky. U biologů je vidět určité odmítnutí, co se týče Boha a teologie. U fyziků nebyl tento rozpor patrný, naopak teologie a fyzika se v některých směrech velmi dobře doplňují. Některé případy vycházejí dokonce ze společných kořenů. Obě vědy používají jiné metody, ale někdy se dopracují ke stejnému závěru. Poté záleží pouze na tom, zda je daný závěr vyložen z teologického nebo fyzikálního úhlu pohledu.

Jak jsem předeslala v úvodu práce, jeden z důvodů výběru tématu- dialog teologie a přírodních věd bylo mylné přesvědčení nevěřících lidí, že věřící člověk musí být kreacionista. Musím podotknout, že po zhlédnutí kreacionistického webu tento postoj chápu. Ostatní teologové s jiným přesvědčením svůj názor neprezentují na veřejnosti s takovou intenzitou.

V Pannenbergově díle je patrné, že ani teologie, ani teologové nemají problém s přijímáním poznatků z oboru přírodních věd. Je třeba nechat teologii určitou dobu, poněvadž přizpůsobování se a zohledňování veškerých poznatků by se mohlo ukázat jako tendenční. Nehledě na to, že některé poznatky mohou být velmi rychle falzifikovány. Společnost potřebuje přiměřený čas k tomu, aby zjistila, že teologie je dynamická věda, která se také vyvíjí.

Pro teologii je důležité pojetí člověka, jeho vnitřních prožitků religiozity a duše. Otázka lidské svobody, která vyplývá z podobnosti člověka s Bohem, je také spojena s biblickým výrokem, že člověk má vládnout Božímu stvoření. Sebepojetí člověka, který se jako myslící tvor nedá redukovat pouze na materiálno (jak se o to snaží někteří biologové), je

ale komplexnější. Po nemateriální stránce je totiž člověk souhrnem pocitů, poznatků a duše. Bohu se snažil co nejvíce přiblížit a dosáhnout jeho dokonalosti Ježíš Kristus.

Resume

My bachelor's thesis, entitled "Wolfgang Pannenberg - a dialogue between theology and natural science" describes the relation between theology and natural science. This relationship is first considered during the time of Saint August and continues with the important discovery of Nicolas Copernicus and issues in the present day. This thesis is based on the extensive and life-long research of the German protestant theologian Pannenberg (born 1928), whose voluminous work includes 600 titles. This thesis shall challenge the belief of atheists, namely that God's existence cannot be proven and that faith is absurd, which atheists regard as illogical and needless. In addition to information that is drawn primarily from Pannenberg's work, relevant material from the theological faculties' lectures will be incorporated.

The thesis is divided into the following sections:

1 Theology and natural science

2 Wolfgang Pannenberg: A biography

3 Anthropology in Pannenberg's work

4 Dialogue between theology and natural science

The first section treats the attitude of church, which predominantly supported the development of natural science, but opposed heresy, which sometimes was linked with natural science (e.g., Atheism, pantheism.) Conflict appears when belief in the creation of world is strongly connected to precise conception of the world, for example: The geocentric model, which some people associate with true Christian belief. (Today we do not assume anymore that the creation of the world is scientifically discussed or proved by the book Genesis.)

The second section examines the life and teaching of Wolfgang Pannenberg, who devoted his whole life to faith, theological research and ecumenical dialogue despite coming from a family which deviated from faith. (The family contracted out of church.)

The third section addresses anthropology in Pannenberg's work, which identifies the beginning of the human era on two details, namely the belief in life after death and the first burials of the dead (ca. 1974 B.C.). Evidence is gathered by palaeontology, ethology (ethnology) and cultural history.

The last section highlights Pannenberg's critique of the division of sciences into natural science and social science. Pannenberg challenges theology to break free of its anthropologic-theological roots and cooperate closer with natural science. Christian theology refers to God the creator, but regarding the creation of the world, no precise and definite idea is presupposed. Neither theology nor faith dictates which theory of creation is to be believed. The terms "space", "time", "array" and "eternity" were researched by many scholars. At this time the relation between theology and natural science gradually develops in a positive way. Theology and natural science discuss the relationship between God and creation. The variety of physical and theological depictions of reality does not enable the interpretation of some theories from a theological perspective. The theological notion, contrary to the natural scientific one, is supposed to be able to provide a physical explanation and at the same time be objectively connected to theology. Both sciences use different approaches but sometimes come to the same conclusion. Pannenberg's work evidently reveals that neither theology nor theologians are facing a problem when they receive knowledge from natural science.

Having finished writing this thesis and studying Pannenberg's works I came to the idea that society needs an appropriate amount of time to recognize theology as a dynamic discipline that evolves. This thesis helps disbelieving people consider that not only theology, but also the laws of natural science prove the existence of God.

Zdroje

1. Použitá literatura

Bible

BRETSCHNEIDER, Karl Gottlieb. *Handbuch der Dogmatik*. 3. vydání. S.l.: Salzwasser-Verlag GmbH, 2013. ISBN 978-384-6026-861.

HOLLAZ, David. *Examen theologicum acroamaticum*. Stargard, 1707; Neudruck Darmstadt (WBG) 1971. ISBN ISBN 3-88309-032-8.

KRUHÖFFER, Gerald. *Grundlinien des Glaubens: Ein biblisch-theologischer Leitfaden*. 3. überarb. u. erw. Aufl. Vandenhoeck & Ruprecht (GmbH & Co. KG). ISBN 978-3-525-61406-8.

KRUHÖFFER, Gerald. *Grundlinien des Glaubens: Ein biblisch-theologischer Leitfaden*. 3. überarb. u. erw. Aufl. Vandenhoeck & Ruprecht (GmbH & Co. KG). ISBN 978-3-525-61406-8.

PANNENBERG, Wolfhart. *Glaube und Wirklichkeit: kleine Beitr. z. christl. Denken*. München: Kaiser, 1975, 175 p. ISBN 34-590-1008-8.

PANNENBERG, Wolfhart. *Natur und Mensch - und die Zukunft der Schöpfung*. Göttingen: Vandenhoeck, 2000. ISBN 35-255-6193-8.

PANNENBERG, Wolfhart. *Pannenberg Sind wir von Natur aus Religiös?*. Göttingen: Vandenhoeck, 1988. ISBN 978-352-5521-847.

PANNENBERG, Wolfhart. *Systematische Theologie*. Göttingen: Vandenhoeck, 1988-1993, 3. sv. ISBN 3-525-52190-13.

PEACOCKE, A. *Creation and the world of science: the re-shaping of belief*. New York: Oxford University Press, 2004, 401 p. ISBN 01-992-7169-0.

Prummond, H. – *The Contribution of Science to Christianity*, kolektivní spis Lux Mundi vydáný Charlesem Gorem

ROSE, Gunther Wenz. Mit e. Werkbibliogr. 1998 - 2002 und e. Bibliogr. ausgew. Sekundärliteratur zsgest. vo. *Wolffhart Pannenberg's Systematische Theologie: ein einführender Bericht*. Göttingen: Vandenhoeck, 2003. ISBN 35-255-6127-X.

Süssmann, G., článek „Naturwissenschaft und Christentum“ v RRG 3, svazek IV, SP 1381

2. Rozhovory a přednášky

BROUKALOVÁ, Jindra – přednáška 2013

KREIMER, Armin – přednáška 2014

POSPÍŠIL, Ctirad – přednáška 2011

VOGEL, Jiří – Konzultace k bakalářské práci. 2014.

WENZ, Gunther – přednáška 2014

3. Užité encyklopedie a slovníky

Wörterbuch des Christentums. Naturwissenschaft und Theologie ISBN 3-572-00619-0. Str. 862-864

4. Elektronické dokumenty

Kreacionismus.cz. [online]. [cit. 2014-06-11]. Dostupné z: Kreacionismus.cz

Slovník cizích slov. [online]. [cit. 2014-06-10]. Dostupné z: <http://www.slovník-cizich-slov.cz/ortogeneze.html>